

F A T I M A B U T O

*Senka
polumeseca*

Preveo
Marko Mladenović

■ Laguna ■

Naslov originala

Fatima Bhutto

THE SHADOW OF THE CRESCENT MOON

Copyright © Fatima Bhutto, 2013.

First published in Great Britain in the English language
by Penguin Books Ltd.

Translation Copyright © za srpsko izdanje 2014, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Za Babu,
od sveg srca*

*Za Babu,
moju dušu*

*Zemljo moja
Nije mi ostala nijedna kapa od kuće
Ni cipele što hodiše tvojim drumovima
Odavno sam izlazio poslednju tvoju košulju
Od belog platna bejaše
Sada ostaješ samo u mojoj sedoj kosi
Netaknuta u mom srcu
Sada ostaješ samo u mojoj sedoj kosi
U borama na mom čelu
Zemljo moja.*

Nazim Hikmet

Sadržaj

<i>Prolog</i>	11
9 ujutru	17
9.25.	79
9.53.	111
10.12	135
10.27	169
10.45	193
11.06	223
11.39	243
Podne	263
<i>Izrazi zahvalnosti</i>	273
<i>O autorki</i>	275

Prolog

Ovoga petka u beloј kući u Ulici Šera Hakimule pola devet ujutru stiglo je ranije nego inače.

Bazar se polako otvara, prilagođavajući radno vreme da bi se izašlo u susret mušterijama u poslednji čas pred Bajram*. Po prašnjavim stazama sipi kišica, nežno, kao da ne želi da uznemiri dućandžije koje podižu roletne. Oblaci poležu nisko na Mir Ali** pa se iz daljine, zbog magle, čini kao da tenkovi uopšte nisu tu. Na krovovima gradskih kuća u gnezdima leže snajperi okruženi džakovima peska, dok im se za vratove lepe hladne vojne pelerine za kišu, i čekaju da dan počne.

* Veliki muslimanski praznik. Ovde je reč o ramazanskom Bajramu, koji označava kraj ramazanskog posta (traje čitavog meseca ramazana, devetog u godini po islamskom kalendaru); drugi je Kurban-bajram, praznik prinošenja žrtve, koji se slavi dva meseca i deset dana nakon ramazana. (Prim. prev.)

** Grad u Severnom Vaziristanu, planinskoj oblasti na severozapadu Pakistana duž granice s Avganistanom, koja spada u plemenska područja pod saveznom upravom, koja uživaju poluautonoman status; plemenska oblast, glavno utočište talibana. (Prim. prev.)

Pod istim krovom žive tri brata – u domu što ga dele s obudovelom materom, koja zauzima samo jednu sobu u prizemlju i provodi dane s mladom sluškinjom koja joj daje lekove i homeopatske napitke i svakog jutra upliće joj dugu sedu kosu u kiku.

U prostorijama u prizemlju, a to su porodična kuhinja i mala dnevna soba, obitavaju još i dva brata. Na spratu, treći brat i njegova porodica zatiču dom u neredu dok mobilni telefoni zvone umesto budilnika a iz tuševa sa starim zardalim cevima kaplje voda na glave onih koji se sinoć nisu setili da napune kofu vodom. Naslonjena na zid spavaće sobe, pored nekoliko plastičnih kola, stoji mala palica za kriket.

Po kupatilu leže vlažni peškiri i mokre prostirke. Na podu su razbacane čarape koje su ugazile u sapunjave barice i moraju da se bace. Blatnjavi otisci prljavih cipela što gaze po mokrim pločicama kupatila iz prostorije u prostoriju ostavljaju tragove u obliku crnih prstenova.

U kući u Ulici Šera Hakimule petkom uvek vlada zbrka a tog jutra donete su neke teške odluke. Braća ne mogu – neće – konačno su odlučili nakon nekoliko dana razmatranja, da se zajedno klanjaju na Bajram.

U Mir Aliju, gde se vera uvukla u stenoviti gradski predeo poput divljeg cveća koje je mirno raslo tamo gde ni trava nije trebalo da nikne, džamija se pažljivo birala. Birala se na osnovu onog govornika koji će najuspešnije zaglušiti žamor vernika željnih da se uvere da će im molitve biti uslišene. Petak više nije imao veze sa moliocima; radilo se o poruci koju su im prenosili verni prevodioci

najjasnije vere na svetu. U današnje vreme u Mir Aliju čovek ne zna šta da izabere.

Bilo je blagih verskih zborova, na kojima su mule* pozivale na slaganje i dobrotu među ljudima. Takve džamije nisu dugo zadržavale svoje stado, tek toliko da podsete ljude na njihove dužnosti kao obećanog naroda. U takvim poduhvatima propovedi mogu da pruže neke osnovne smernice, ali uglavnom je to bila brza i površna usluga.

Postojale su džamije za *džuma namaz*** specijalizovane za prepoznatljive oštre napade u skladu sa spoljnom politikom – žučne besede protiv velikih zlotvora i njihovih malih poslušnika. Te džamije su žudele za preobraćenicima svojim načelima, ali su ih gubile u Mir Aliju gde su ljudi više voleli da odlaze u bogomolje koje su njihove očeve i dedove učile o pravdi. U Mir Aliju nije bilo većeg načela od pravde.

Jedan po jedan braća polako ulaze u kuhinju da popiju jutarnji čaj. U tiganju cvrči crni luk znojeći se od toplote. Braća stižu da bi zauzela svoje mesto za malim stolom, zastrtim lepljivom mušemom, na koji će biti izneseno prvo jelo dana – slatke parate*** i kajgana sa seckanim paradajzom, crnim lukom i zelenim papričicama. Vazduh resko ali prijatno miriše na biber kojim se posipa iseckani luk. Tri brata piju čaj bez mnogo šećera ali stari kuvar, koji u pocrneloj šerpi kuva listove čaja sa svežim

* Mula, islamski sveštenik, teolog. (Prim. prev.)

** Svečana molitva u džamiji petkom u podne. (Prim. prev.)

*** Indijski integralni hleb bez kvasca. (Prim. prev.)

kozjim mlekom, ne obraća pažnju na njih i ipak trpa unutra pune šake belog šećera.

Povodom prvog dana Bajrama ujutru za stolom braća razgovaraju bezvučnim, tajnovitim mrmljanjem. Nisko povijenih glava ne govore kao inače, glasovima koje prate skriveni osmesi i šegačenja koja nestašno izgovaraju. Ovoga jutra ima malo zadirkivanja i nema prepirki, samo pitanje kako da preguraju dan pred sobom.

Isuviše je opasno, odveć rizično, voditi čitavu porodicu zajedno u jednu džamiju koju bi lako mogli da pogođe. Više ne znaju ko.

„Drogirane saudijske pubertetlije obučene za precizno istrebljivanje šiita“*, usuđuje se Aman Erum, najstariji brat.

„Nisu samo Saudijci“, tvrdi Sikandar, srednji od trojice, dok pogledom traži svoju ženu po kuhinji. „Ponekad iza toga stoji politika, a ne Bog.“ Nema je na vidiku. S neprijatnošću guta zaslađeni čaj.

„Da, da, katkada su u pitanju pubertetlije iz Avganistana. Mada ipak suniti“, šali se Aman Erum presavijajući paratu i stavljajući je u usta dok ustaje da krene.

„Kuda ćeš?“, viče na njega Sikandar. „Jedemo – vratite se.“ Dok govori, primećuje da Hajat, najmlađi brat, nije podigao pogled sa plavo-zelene karirane šare na mušemi.

Mora na posao, kaže Aman Erum, da se upiše pre nego što se grad po podne zatvori zbog klanjanja petkom.

* Drugi po veličini ogranak islama. Šiiti veruju da je Muhamedov rođak i zet Alija neposredni naslednik i vođa svih muslimana posle Muhamedove smrti. Za razliku od njih, suniti smatraju da Muhamed pre smrti nije imenovao naslednika i ne smatraju Kuran isključivom osnovom vere. (Prim. prev.)

Podseća Sikandara da prosledi njegovu posetnicu, tek izašlu iz štampe i osveženog izgleda, jednom kolegi u bolnici.

„*Ka, ka*“, * veli Sikandar, stavljajući u novčanik čvrst belo-crveni pravougaonik na kome piše: uvoz / izvoz.

„Čekaj, koja džamija?“, pita Aman Erum okrenuvši se i pokazavši usta, puna lisnatog hleba namazanog puterom.

„Ti ideš u *džumat*** u Ulici Huseina Kamala“, odgovara Hajat podižući pogled. Sikandar gleda mlađeg brata u oči; zakrvavljene su. Hajat je odlučio gde će se svaki od njih danas moliti. Jedva da je prozborio čitavog jutra; ovo je prvi put da je prekinuo ćutanje. „Znaš to“, osorno govori Amanu Erumu.

Aman Erum ne gleda u Hajata. „Da, da“, mrmlja okrećući se od brata. „Znam.“ Parata je sažvakana i progutana, ruka podignuta na rastanku, i načas u čavrljanju braće nastaje zatišje dok se navikavaju na to što će se prvi put moliti sami, jedan bez drugog.

A onda je ponovo nastala graja. Preostala dva brata ustaju da pozdrave svoju ostarelu majku, Zejnab, koja prelazi pogledom po kuhinji dok seda za sto. „Gde je Mina?“, pita Sikandara dok se braća vrpolje da bi napravili mesta za još dve šolje čaja pre nego što krenu na svoja odvojena putovanja kroz Mir Ali.

* Paštu: da, da. Paštu je pašunski ili avganski jezik i govori se u Avganistanu i Pakistanu. (Prim. prev.)

** Paštu: džamija. (Prim. prev.)

9 ujutru

1.

Aman Erum seda na zadnje sedište ulubljenog žutog taksija suzuki meran i govori vozaču da ga vozi u Ulicu Pira Rošana. Postariji vozač se okreće na sedištu, čija je mrka tkanina pocepana na poleđini, i otkriva prljavu žutu penu. „To nije adresa koju ste dali preko telefona“, kaže, u nadi da će se dogovoriti za novu cenu.

U leđa Amana Eruma zabija se opruga. Namešta telo na slomljenom sedištu. „Vozi, čaća.“*

Svi prozori taksija su otvoreni, ali Aman Erum oseća neki miris koji mu smeta. Ne može da razabere šta je. Gleda u masne retrovizore, zalepljene izolir-trakom. Nisu razlabavljeni pojasevi. Aman Erum pokušava da dodatno spusti svoj prozor, ali zaglavljnjen je. Voze se pored zidova prekrivenih crveno-crnim grafitima, političkim parolama napisanim gustim kurzivom. Dečaci u društinama po četvorica i petorica obmotali su šalove oko lica da ih zaštite od hladnih zimskih noći dok su

* Paštu: čića, stric. (Prim. prev.)

pisali po onim delovima Mir Alija koje ne čuva vojska. *Azadi*, naškrabali su: sloboda.

Protekli su meseci otkako se Aman Erum vratio kući u Mir Ali nakon dugog boravka u inostranstvu. Nikada nije mislio da će se vratiti.

Detinjstvo Amana Eruma u Mir Aliju u poređenju sa detinjstvom njegove braće bilo je bezbrižno. Kao najstariji sin išao je s Inajatom u džamiju da se sastaje s prijateljima i rodbinom svakog petka nakon zatvaranja porodične prodavnice ćilima. A svakog leta Aman Erum je bio peti član za očev godišnji ribolovački izlet u Čitral*.

Noću je svih meseci pozne zime i ranog proleća ležao budan, dok mu je pomisao na izlet pravila društvo i nadomešćivala san. Njegov otac i njegova tri druga, ljudi koji su odrasli u istom kraju i koje sada spajaju bračne veze i deca, išli su u Čitral otkad je Aman Erum znao za sebe. Bio je tek dečaćić kada ga je otac prvi put poveo. Tada njihov odnos nije bio nimalo zamršen.

Aman Erum bi natovarilo svetloplavi kamionet boca ma za plin, ceradom od koje će biti podignut veliki šator za ribolovce, puterom, pirinčem, šerpama i loncima, sočivom i povrćem umotanim u providne ružičaste najlonske kese – dovoljno zaliha da im potraje do kraja petodnevnog logorovanja.

Živeo je za te letnje dane. Zaranjao je noge u studenu reku u Čitralu, posmatrao kako mu sline postaju crne kao ćumur dok udiše isparenja iz petrolejki i dim vatri – nikada nije želeo da se vrati kući. Sećao se kako je duvao

* Oblast u severozapadnom Pakistanu sa istoimenim glavnim gradom. (Prim. prev.)

sline zagonetne boje u tanke papirne maramice i kartao se do kasno u noć.

Kada mu je bilo jedanaest godina, onog leta kada je ribolovački izlet bio naročito izdašan, Aman Erum se zaljubio.

Bilo joj je dvanaest godina i nikada nije video takvu lepotu. Samara.

Nije je primetio do trenutka kada je dotrčala preda nj i zavatlala rukom zavrļačivši lopticu za kriket kroz vratnice i izbacivši Amana Eruma iz igre u kojoj nije ni znao da Samara učestvuje.

Samara je nosila farmerke, igrala kriket, jahala konje, pucala iz vazdušne puške i radila sve što je videla da radi njen otac. Kada je Gazan Afridi iz svoje automehaničarske radionice dovezao kući motocikl od sto pedeset kubika, ne rekavši mnogo o njegovom poreklu, tek toliko da je proizveden u Kini i prokrijumčaren preko Kabula, Samara je naučila da ga vozi. Stavila bi oca na zadnje sedište i dok je hitala kroz saobraćaj, skrećući za ugao, najnezatnije bi zaljuljala kukovima. Kada je Gazan Afridi išao u ribolov na smeđu pastrmku u ledenim potocima severnih dolina, Samara je držala pegavu ribu dvama prstima zakačenim u njenim ustima kao udice dok se ova batrgala na kamenju a škrge joj pucale od svežeg vazduha. Samara se nikada nije žalila; žestoko se borila i obožavala je oca. Kada je Gazan Afridi doneo kući ruske jurišne puške s drvenim štitnicima za ruke i drškama, Samara je sela na pod, tutnula poda se svoje duge noge prekrivene još nepočupanim maljicama i ćutke ih rastavila s ocem.

Pet dana, u podnožju najvišeg vrha planinskog lanca Hindu Kuš, Samara Afridi će Amanu Erumu biti sve. U

ponoć krišom će izlaziti iz šatorâ svojih otaca da bi išli sa strancima – visokim, preplanulim mladićima kose boje peska i bez sjaja skrivene pod tek kupljenim pakolima* – po tamošnjem bazaru, koji je mirisao na ćumur, do kasno u noć. Jedne noći dok su se šetali duž reke Kunar, Aman Erum se okliznuo, jer nije video stazu pred sobom pod pepeljastom mesečinom, i posekao ruku na stenu pored obale. Samara ga je uzela za ruku i istisnula krv, rđavu krv koja bi mogla da mu inficira telo ako se ne bi pustila. Uronila je dlan Amana Eruma u brzu reku da ga zaledi i zaustavi krvarenje. Pre no što je izašlo sunce, pre nego što su morali da se ušunjaju natrag u očinske šatore, Aman Erum i Samara puzali su četvoronoške po stazama obraslim mahovinom i iskopavali gliste za jutarnje izlete ribolovaca.

Gazan Afridi je vodio ostale muškarce u šetnje i vraćao se sa zečevima i manjim pticama koje bi drali, čerupali i pekli na roštilju za večeru. Pokušao je da nauči Samaru da kuva, ali nju to nije zanimalo. Ni Gazan Afridi nije umeo da kuva, ali mu to nikada nije zasmetalo.

Kada su se vratili u Mir Ali napustivši dimljive letnje vatre pod vedrim nebom, napravljene od slomljenih grančica i zapaljene Samarinim jeftinim plastičnim upaljačem, Aman Erum je mislio da će mu Samaru ukrasti njeno društvo iz komšiluka i verni pratioci. Video je decu na biciklima kako odmah posle škole još u uniformama kruže oko njene kuće. Ali Samara ih je ostavila njihovim biciklima i Aman Erum ju je s prozora gledao kako ide prema njegovoj kući.

* Pakol, tradicionalna avganistanska vunena kapa. (Prim. prev.)

Samara se nijednom nije osvrnula na decu na bicikli-
ma koja su je dozivala i dovikivala joj da ostane s njima.
Hodala je pravo preko šljunka sa visoko podignutom
glavom, izvijajući vrat da vidi je li to Amana Eruma spa-
zila na prozoru. Kada ga je ugledala, Samara se nasme-
šila, ali mu nije mahnula u znak pozdrava. Umesto toga,
zakoračila je brže, pri svakom koraku šutirajući kamen-
čiće s puta. Aman Erum je još mogao da čuje kako je
društvo doziva.

Samara je stala na njegova vrata, dlanova priljubljenih
uz upleteni metal na vratima s mrežom za komarce, i čeka-
la da je pozove unutra. Aman Erum je ostavio udžbenike.

„Selam.“*

Nije znao šta da kaže. Samara je bila njegov prvi posetilac.

Dok se sumrak spuštao na senke borova, Gazan Afri-
di doviknuo je preko ulice svojoj ćerki da ostavi društvo
i uđe. Zatekao je samo bučnu gomilu školaraca. Nijedno
dete nije imalo neurednu kosu ili vretenaste ruke njego-
ve ćerke.

Taksi se zanosi preko ležećih policajaca na brzinu skle-
panih nasred već izrovarenih, nedovršenih ulica. Vozač
otvara kasetu i vadi prljavu krpnu da obriše kišu s volana.
Aman Erum dodiruje pocepanu tkaninu zadnjeg sedišta.
Prepoznaje onaj vonj. Taksi zaudara na benzin. Aman
Erum ne želi da isprlja *šalvar-kamiz*** , sveže opran i

* Muslimanski pozdrav: s mirom. (Prim. prev.)

** Tradicionalna nošnja i za muškarce i za žene u Aziji, naročito u sever-
noj Indiji, Avganistanu i Pakistanu. Šalvare su široke nabrane pantalo-
ne, a kamiz dugačka košulja ili tunika. (Prim. prev.)

uštirkan. Ne želi da se danas oseća taj zasićen, opor miris. Kroz napukao prozor upada kišica kvaseći Amana Eruma po licu. U leđa mu se opet zabija ona slomljena opruga.

Aman Erum nikada nije uspeo da uđe u družinu s biciklima; u društvu druge dece bio je smeten i osećao se nelagodno. Umesto toga, pisao je Samari poeziju, kratke stihove u njenoj školskoj vežbanci za geografiju – na času na koji je sada išao zajedno s njom pošto je preskočio jedan razred – i izjavljivao kako je beznađežno zaljubljen u dvanaestogodišnju devojčicu čija je kosa vazda neuredno vezana u kike. Aman Erum je živeo za leta kada će Gazan Afridi povesti ćerku u Čitral.

Ali Gazan Afridi je počeo da sve duže izbiva iz Mir Alija. Samara je nekada bila stalan očevo pratilac, njegova zvezda vodilja, ali sada ju je sve češće ostavljao kod kuće. Samara je previše porasla, već je žena da bi išla s njim. Preopasno je, govorio je. Ali Samara se nije bojala. Želela je da ide s ocem. Ali Gazan Afridi je ostavljao Samaru s majkom, Malalaj, odlazeći svojim kineskim motociklom na odiseje o kojima potom nikada nije govorio.

„Pričekaj“, kazao bi uštinući vazduh prstima. „U godinama koje slede Pakistan će pasti na kolena.“ Gazan Afridi je govorio Samari da se strpi. Grade nešto krupno. Jednog leta odvezao se motociklom u Džalalabad*, putujući duž Kunara, ostavivši Samaru samu u logoru.

Aman Erum tada nije morao da čeka da mu Samara dođe. Nije morao unedogled da dreždi i ubija vreme, da sedi, kako je navikao, pred vratima s mrežom za komarce okacâ u obliku saća u Mir Aliju i da osluškuje zvuk

* Grad na istoku Avganistana. (Prim. prev.)

njenih koraka na šljunku ispred njegove kuće, s gomilom udžbenika u krilu od čije težine mu trnu noge.

„Šta kad bismo živeli ovde?“, pitao je Aman Erum jedne ponoći ispred šatorâ njihovih očeva. „Šta kad bismo naprosto ostali?“ Otkad je znao za sebe, u Mir Aliju se osećao sputano. Želeo je da ode, da bude slobodan, da zarađuje, da se kreće bez kontrolnih punktova i vojne policije koja ti gura crvene beretke u kola i traži isprave. Ostale dečake uzrasta Amana Eruma kao da nisu pritiskale divlje granice zemlje; nisu se osećali sputanim kao on.

Samara se nasmejala. Čak i u mraku, Aman je mogao da vidi njene ružičaste desni. „Ovo nije naš dom.“

„Ali mogli bismo da stvorimo svoj dom. Mogao bih da budem vodič, da krenem u posao. Da vodim putnike kroz klisure.“

Aman Erum se razumeo u planine, umeo je da se snalazi u šumama. Inajat ga je naučio da namagnetise iglu, tako što će je tri minuta trljati o vunu odsečenu od rukava džempera dok mu se prsti ne ukoče. Inajat je gledao kako Aman Erum polaže iglu na list, praveći kompas koji će ih voditi kroz nepoznatu divljinu. Otac ga je naučio kartama na tlu, koje se crtaju po pamćenju i mere koracima, a ne kilometrima. Pripadanju. Inajat je učio sina da će pronaći pripadanje u toj kartografiji srca. Ali Inajat je mislio na jednog drugog dečaka, mnogo mlađeg sina.

Amanu Erum je imao petnaest godina. Kovao je planove za bekstvo još otkako je pre mnogo letâ prvi put otputovao iz Mir Alija. Zasada je od Pakistana poznao samo Čitral. Ali je u nekom časopisu, na dvema

naspramnim stranicama, video fotografije Bahavalpura*, njegove dvorove od peščara osvetljene vilinskim svetlima, njegove veličanstvene tvrđave i plavo-bele hramove. Čitao je o luci u Karačiju, o brodovima koji plove onamo iz Grčke i Turske puni tereta i o auto-putevima koji povezuju zelene ravnice Pendžaba. Išao bi bilo kuda. Nije mu bilo važno kuda, samo nije želeo da provede život u Mir Aliju.

„Ne možeš to da uradiš.“

Samari je bilo šesnaest godina.

Aman Erum je zurio u njene zelene oči, kapaka oivčenih samo gustim trepavicama. Iz njene dužice pobe gla je jedna tamnomrka mrlja. Čak je i ovo lepo, mislio je Aman Erum, gledati u Samaru pod bledom mesečnom Čitrala. Njene vretenaste ruke popunile su se a i glas joj je odrastao. Samara je polako, takoreći tromo, izgovarala reči. Aman Erum se okrenuo od nje i zagledao se preko doline.

„Naravno da mogu. Dolazim ovamo otkad sam bio dečak. Poznajem teren i staze. Stopiram s babom** otkad – ne znam... Deset godina? Ovde ima mnogo onih koji putuju sami. Kako misliš da se sada snalaze? Niko ih ne vodi na najbolja mesta, gde ima šarana i dužičaste pastrmke i otvorenog...“

Samara, čija kosa nije više bila u pletenicama, već puštena preko ramena, prekinula ga je.

„Ne, ne možeš da biraš dom. Ne možeš tek tako da stvoriš novi.“

* Grad na istoku Pakistana, prestonica istoimene pokrajine. (Prim. prev.)

** Pers.: otac. (Prim. prev.)

Aman Erum je ćutao. Ona ne shvata budućnost.

Samara, koja više nije nosila farmerke, ustala je i otrla travu sa šalvara, pomalo mokrih od rose. „Imamo dom.“

Njene reći progutala je noć. Aman Erum nije slušao.

Tog leta kada je napunila sedamnaest godina Samara nije došla na logorovanje. Gazana Afridija niko nije video od proleća. Natovario je dovoljno hrane na motocikl da mu potraje za nedelju dana vožnje. Mahnuo je ženi na rastanku dok je stajao na pragu i poljubio ćerku u ruku. Misli na mene, rekao je Gazan Afridi. Prineo je njenu ruku očima. Nije rekao kuda će; tada je to retko ćinio. Misli na mene. Rekao je samo to. A Samara je samo to i radila.

Oćevi su razmatrali da prekinu tradiciju i odlože put, da bi bdeli i ćekali Gazana Afridija, ali na kraju su otišli. Ko zna kada će se on vratiti? Ko zna hoće li se vratiti? I u kakvom stanju?

„Meseci bi mogli da prođu. Moždća ćak i godine“, govorio je Aman Erum Samari Afridi izražavajući žaljenje dok se pakovao za put.

Uredno razvijajući ceradu na otvoreni tovarni prostor Inajatovog svetloplavog kamioneta, Aman Erum je izgovorio reć *godine*. Samara je ćula govorkanja; ćula je da se prića da Gazan Afridi ima još jednu porodicu s one strane granice. Ćula je da ljudi govore da ima još dece. Da upravlja logorima za obuku. Da prima pare od drugih zemalja, drugih država. Ćula je sve to i bilo joj je drago da ćuje. Ništa nije bilo gore od onoga što je zamišljala.

„Možda i godine, Samara – najverovatnije svega nekoliko meseci, ali čak da su i godine, vratiće se.“

Natovario je kamionet i klimnuo glavom. „Možda i godine.“

Ali Gazan Afridi se nikada nije vratio.

Aman Erum se popeo u kamionet i seo s kanisterom benzina između kolena. Zavideo je Gazanu Afridiju. Izvukao se. Aman Erum gotovo da nije mario kako. Toliko mu se smučio Mir Ali. „Samara, znaš bolje od svih nas da će se vratiti.“ Govorio joj je dok je nameštao kanister, okretao crevo od sebe i proveravao da li ima dovoljno mesta da protegne noge, ali kada je podigao pogled video je da je Samara već otišla. Nije mogao da je vidi, ali je čuo kako zvuk njenih koraka zamire na šljunku ispred njegove kuće.

Aman Erum je pisao Samari poeziju dok nisu došli u godine kada je njihovo opštenje pismima bez nadzora privuklo pažnju odraslih koji su čuvali srca svoje dece.

Samara svom voljenom nikada nije odgovarala ni jednim jedinim stihom. Odobravalala je serenade Amana Eruma i pristajala da prima sve strofe i priče kao nužnu razonodu, ali srce joj je bilo odveć skrhanom da bi odgovarala u stihu. Samara neće otići na fakultet kao Aman Erum. Prekinuće posle mature, posle desetogodišnjeg školovanja za koje je svet odlučio da je i te kako dovoljno za jednu sedamnaestogodišnju lepoticu koja nikada, nadali su se, neće imati razloga za dalje studije. Njen život će biti blažen, zamišljali su, i neće imati vremena da studira kada se bude udala i živela s mužem. Možda će se Gazan Afridi dotada vratiti da se pobrine da mu se ćerka skući. Zar ne bi to volela? Zar to ne bi bilo lepo?

Samara se neće žaliti. Učiće sama kod kuće iz polovnih udžbenika fizike kupljenih na maloj tezgi s knjigama na bazaru, gde su se prodavali stripovi i zbirke poezije Rahmana Babe s magarećim ušima, i radiće vežbe u korišćenim vežbankama dok naposljetku odrasli neće imati izbora osim da popuste i dozvole joj da pohađa tamošnji univerzitet, pod uslovom da stane kada diplomira.

Aman Erum se krišom prijavio u vojsku. Bio je to potajan pokušaj bekstva. Bio je mlad, nije imao dosije, majčina porodica je bila čista. Mislio je da bi ga mogli izvući iz Mir Alija i poslati na neki svoj koledž za pitomce. Zbile su se dve stvari. Prvo, odbili su ga. Vojska nije želela ljude iz tih krajeva; tada u Mir Aliju nisu imali čak ni kancelariju za regrutaciju. Oficir s kojim je Aman Arum razgovarao, samotna osoba u mrkozelenoj uniformi na dužnosti u bazi, nasmejao mu se u lice.

Dakle, prvo, Amana Eruma su odbili, a drugo, Inajat je otkrio. Aman Erum nikada nije doznao da je njegov otac otkrio njegov pokušaj da se prijavi u oružane snage – nije rekao ni reč njegovoj majci i braći – ali Inajat je znao. Raspravljajući o svojoj drugoj mogućnosti, jedinoj održivoj mogućnosti, jedne večeri za kuhinjskim stolom, Aman Erum je govorio o studiranju trgovine na tamošnjem univerzitetu.

„To bi očigledno bila jedna stepenica. Neću studirati trgovinu samo da bih ostao u Mir Aliju i pogađao se oko cene ćilimâ. To bi mi dalo osnovu da se prijavim za dalje studije u inostranstvu. Jeste, dobro, biće skupo, ali ako ovde budem vredan, možda mogu da dobijem stipendiju.“

Kako je rastao i sve odvažnije izražavao svoje želje, Aman Erum je više vremena posvećivao razmišljanju o sebi. Sikandar, srednji brat, slušao je držeći u vazduhu odlomljeno parče čapatija*.

„Šta misliš, koliko?“

Aman Erum je razmislio. „Morao bih da platim – radilo bi se o lakovima** – čak i sa stipendijom, ali samo troškove stanovanja i života.“

Na to je Inajat, koji je veoma slabo jeo, malo jogurta sa čapatijem, odgurnuo tanjir. „Moraćeš da platiš za svoje izbore, Amane Erume, mnogo više nego što uviđaš.“

Reči su ostale da vise između njih.

Srce Amana Eruma počelo je brzo da kuca, prebrzo. Gleđao je u tanjir, pun hrane koju nije ni pipnuo pošto je bio toliko zaokupljen razgovorom. Uzeo je malo jagnjetine, zagorelo parčence botija***, i stavio je u usta.

Inajat je stavio ruke na sto i podigao se sa stolice. Otišao je iz kuhinje bez ijedne reči.

Dakle, jedini izlaz za Amana Eruma bio je posao. Morao je da zaradi izlaz. Aman Erum je bio najstariji sin, onaj koji će utrti put svojoj braći, put koji će ih izvući iz trgovine ćilimama s kojom porodica decenijama kuburi – i koja je tada bila u opasnosti zbog obustave saobraćaja na trgovačkim pravcima i zahtevanja vojske da joj se da udeo u prenošenju ćilima preko Severnih pograničnih oblasti.

* Pljosnati, beskvasni hleb koji se pravi od pšeničnog brašna, vode i soli. (Prim. prev.)

** Lak, sto hiljada rupija. (Prim. prev.)

*** Paštu: but. (Prim. prev.)

„Askerski* ćilimi!“, nasmejao se otac Amana Eruma, čija je dlaka bila jarko bela od korenova na glavi do malja na bradi i uredno potkresanih brkova. „Zamisli to“, kazao je tiho i nasmejao se s manje samopouzdanja.

„Na sve će staviti ručerde, čak i na zemlju na kojoj stojimo i na vlakna kroz koja tkamo priče.“

Inajat se borio u prvoj bici za Mir Ali 50-ih prošlog veka i preživeo je. Borio se među najhrabrijima, protiv razdražljivih mladih vojnika pakistanske nove armije. Svoje mlade sinove odgajao je pričama o bitkama Mir Alija.

„Posle dve nedelje logorovanja u brdima i povlačenja puzeći po vrhovima, izbegavanja metaka i razmenjivanja vatre s čudovišnim mašinama, otresli bismo prašinu sa šalova, koji su nam služili i kao nasloni za lakat i kao prigušivači i kao jastuci, i dočekali sledeći puk koji bi došao iz grada da nas zameni. Pošto bismo poklonili preostale listove čaja i najtopliju zimsku zaštitu, otpešačili bismo sat i po do pragova majčinskih kuća.“

„Jeste li se vratili?“ Amanu Erumu mora da je bilo petnaest godina. Još je bio dečak.

I mnogo godina nakon tog razgovora, Inajat bi uzdrhtao od uspomene na to pitanje, pitanje koga se Aman Erum više nije čak ni sećao da ga je postavio.

„Jesmo li se vratili? Jesmo li se vratili?“

Inajat je zavrteo glavom i provukao ruke kroz kosu.

Aman Erum se nije setio da pita jesu li se pobunjenici vratili na bojište. Ali kasnije u životu, kada je počeo da

* Tur.: vojnički. (Prim. prev.)

se udaljava od Mir Alija, setio se drugih pitanja iz svojih dečačkih godina.

„Sledeće dve decenije proveli smo u skrivanju, u logorima za mučenje, u neznanim i neobeležnim ćelijama širom zemlje.“ Kako mu je telo starilo, ramena se gurila a obrve sedele, i kako su se Inajatova pluća naprezala pod grudnim košem, posvetio je ostatak života prenošenju uspomena na mladost proživljenu u bici, u borbi za Mir Ali.

„Ovoga puta država nije čekala da neka družina pobunjenika pređe granicu i postavi zastavu ili izda proglas nezavisnosti i samouprave. Ovoga puta navalili su prvi. Čekali su da se zatišje u borbi sasvim slegne. Da mi borci izvadimo šaržere, izujemo izdržljive čizme, skinemo maskirne uniforme i vratimo se svakodnevnom životu i uniformama u kojima idemo na posao kao profesori, dućandžije, studenti ekonomije ili vodoinstalateri. I onda su poslali vojnike.“

Hiljade njih, u konvojima oklopnih vozila, povijeni od težine venaca jurišnog oružja i ručnih bombi, pokuljali su u Mir Ali. Došli su u osvajačkim bataljonima i civilnoj odeći. Aman Erum je napamet znao priču.

Provaljivali su kroz vrata u gluvo doba noći, otimali muškarce sa ulica, pretvarali žene u udovice a decu u siročad da bi grad izvukao najvažniju pouku: da država ume da bude nemilosrdna bez premca. U Mir Aliju neće rasti više nijedno pokolenje muškaraca ratnika.

Inajat je dovodio sebe do suza dok je govorio.

„Neke starešine uspele su da pobjegnu preko granice u Avganistan; pridružili su im se neki njihovi sinovi i na kraju su ih pohvatali – pobili i ostavili da krvare na

nekom dalekom tlu i sahranili na ničijoj zemlji. Neko vreme, do kraja sedamdesetih, država je verovala – istinski verovala! – da je izbila stanovništvu Mir Alija pobunu iz glave.“

„Zar nije?“

Aman Erum se sada setio tog pitanja.

„Zar već nije?“

I nikada neće zaboraviti tišinu koja je usledila.

Otada pa nadalje Inajat Amanu Erumu nije više pričao svoje priče. Inajat je bio čuvar miralijevske povesti; proveravao je s kim bi svoju čežnju za prošlošću mogao da deli a kome bi trebalo da je uskrati.

„Nemoj skrajnuti dečaka“, molila je Zejnab muža dok je gledala kako njihovog najmlađeg sina vodi u sećanje, svake noći kljukajući Hajata pričama dok je Aman Erum bio prepušten udžbenicima. „Zanemaruješ ga.“

„Previše je besan“, tiho bi rekao Inajat. „Broji moje poraze.“

„Aman Erum je još dečak“, rasuđivala je Zejnab. „Neće razumeti zašto te priče pripovedaš Hajatu a ne njemu.“

„Razume on.“

Inajat bi zavrteo glavom i tiho rekao: „Odlično razume, Zejnab.“

Povest Mir Alija nastavila se ovako.

Većina Pakistanaca gledala je na Mir Ali sa istom netrpeljivošću koju su gajili prema Indiji ili Bangladešu: insajderi – izdajnici – koji su se izborili za izlazak iz tela i

nekako uspeli sami bez slave polumeseca i zvezde da im sija odozgo.*

Ali senka tog meseca nikada nije bleдела nad Mir Alijem. Visila je nad njegovim nebom iz noći u noć, osuđujući grad na život pod svojom hladnom senkom.

Mir Ali je stao. Aman Erum je odbijao da bude osujećen zajedno s njim.

Aman Erum je želeo da ode. Želeo je pasoš s pečatom za odlazak iz svog zadržanog doma. Govorio je s uvverenjem da je to jedina prilika da slobodno radi ono što želi – život koji mu se ne može oduzeti pretnjama.

Bilo gde bi mogao da započne posao, govorio je majci, koja nije znala ništa o slobodnim tržištima ali je često sanjarila o svetu. Mogao bi da odleti u Australiju i otvori međunarodnu turističku agenciju koja bi nudila usluge doseljenicima, onima čijih domovina nema na pravcima koji se reklamiraju na radnim stolovima u kancelarijama *Kvantasa* niti na spiskovima u njihovim računarima.

Mogao bi da ode u Kanadu – i tamo ima doseljenika, koji žive u praznim, nenameštenim kućama – i da uvozi ovdašnje rukotvorine koje bi ih podsećale na predele koje su ostavili hiljadama kilometara iza sebe dok su gradili nove živote u Kanadi.

U Englesku. Čuo je za komšijske sinove koji su otišli u Englesku i radili u kioscima i restoranima dok, zahvaljujući svojoj preduzimljivosti, nisu podigli čitava naselja. Biće lako, govorio je Aman Erum porodici, mlađoj braći, kada bude savladao međunarodni jezik poslovanja.

* Na pakistanskoj zastavi nalaze se polumesec i petokraka zvezda na zelenoj pozadini. (Prim. prev.)

Njegova braća, mlađa za nekoliko meseci, odnosno godina, željno su pratila njegove planove. Sikandar je čak kriomice obeležio fakultetske udžbenike Amana Eruma kao vlastite za vreme kada i on bude zaslužio mesto na studijama trgovine. Zajedno, on i Hajat čekali su pozive, prilike da postanu ortaci u međunarodnim preduzećima Amana Eruma, koja je tek trebalo da dobiju imena i budu osnovana.

Ali pozivi Amana Eruma nikada nisu bili bez cene.

„Džumat u Ulici Pira Rošana?“, pita taksista okrenuvši glavu da bi ga putnik, koji se nije ni mrdnuo na sedištu niti sklonio oka s prozora, čuo. „Nije ono što je nekad bila. Propovedi su kratke i bez duha. Zašto umesto toga ne odete u Sulejmanovu džamiju? Mogu da vas odvezem onamo. Imam* je vrlo srčan, vatren, mnogo bolji.“

„Jedan moj brat ide onamo. Ja idem u džumat u Huseina Kamala“, kaže Aman Erum, dok pomno prati miralijevske ulice. Ne gleda u taksistu, žutičavog tipa sa smeđim vunenim džemperom preko izgužvanog kamiza.

„Zašto onda ne idete s njim? Zbog čega idete u tu zabitu džamiju kada možete da budete s porodicom u Sulejmanovom džumatu?“

„Previše je opasno.“

Okreće glavu od prozora, tek neznatno, da bi se susreo s namrštenim taksistinim obrvama, izrazom bezmalo trajno zašivenim za čovekovo čelo.

„Za slučaj da se nešto desi.“

* Muslimanski sveštenik čija je glavna dužnost da predvodi zajedničke molitve u džamiji. (Prim. prev.)

Aman Erum se nakašljava. Rečenica mu je zapela u dušniku i mora propisno da je izbací. Zvučí li paranoično?

Sa njihovom majkom niko ne ide na pijacu; ide sama i sama nosi tanke najlonske kese prezrelih patlidžana i gorke dinje, a upaljeni zglobovi joj pobele od težine povrća.

Niko ne radi na mehaničkoj tezgi koju je njihov otac napravio i to rukama svojih sinova, posle smrti stare porodične trgovine ćilimima, smrti koja je nastupila jer Aman Erum nije hteo da je preuzme – na šta ga često podsećaju. Smenjuju se kada se nagomilaju obaveze starom poslovođi njihovog oca, koji i dalje upravlja radnjom. Ali ni Aman Erum ni njegova braća više ne stoje zajedno nad izgorelim motorima pušeci cigarete kroz prste zaprljane kužnom mašću i znojem.

Niko se ne moli zajedno, ne putuje u paru i ne jede van kuće u grupama. Tako sada žive, sami.

Taksistino čelo pada; njegove oči razumeju.

„Ne idem više na munz* petkom. Bolje je ne íći. Alah će nas poštediti. Već nas je poštedeo. Poštedeo i zaturio i zaboravio sve što mu je došlo iz Mir Alija, sa granica ove zemlje u zemlji.“

Aman Erum ne želi da govori o tome.

Ali taksista je već počeo. „Država laže kada obećava autonomiju – više od autonomije! – i decentralizaciju da bi svaka krajina mogla da upravlja sopstvenim stvarima. A sada dolazi ovamo; onaj prevarant od ministra dolazi *ovamo* i služi se rečima kao što su 'demokratija', 'pomirenje', 'prenos vlasti'. Je l' on misli da smo budale, da ćemo pomisliti da su te reči obećanja? Je l' misli da

* Paštu: molitva. (Prim. prev.)

nećemo primetiti da su pronašli nov način da upotrebe naše rođene ljude protiv nas?“

Aman Erum ne želi da govori o poseti. Već nedeljama nikoga ne zanima da govori ni o čemu drugom.

„Kair“*, nastavlja taksista, „bar se mediji trude da se prema građanima Mir Alija ne odnose kao prema potpunim divljacima. Oni makar govore o nama sa zanimanjem. S tim, i sa žaljenjem zbog naše malodušne omladine.“

„Šta drugo možemo?“, sleže ramenima Aman Erum.

„Ima nekih koji znaju.“ Taksistine oči gledaju u nje-govog putnika u retrovizoru. „Znaju šta da se radi i kako to uraditi. Veruj mi, zve**, imamo ih sijaset.“

„Šta sad? Šta sad čeka Mir Ali?“

Inajat nije hteo da odgovori najstarijem sinu.

„Nemoj mi reći da misliš da postoji izlaz iz ovoga? Da možeš da nastaviš da se boriš?“

Inajat je oduvek znao šta će se dalje dogoditi. Svi ti ljudi, koji su proživeli mladost u bunkerima od blata pijući mutnu kišnicu s listovima čaja, znali su šta će pro-izići iz njihove borbe.

Država će krenuti u vlastitu borbu.

Grad po grad, rasplamsavali su se civilni ratovi usled rasprostranjenog nasilja vojske – nasilja koje je trajalo decenijama i konačno dostiglo vrhunac u Ratu protiv terorizma. Svat, Badžaur, Dir, Banu... jedan po jedan svi su se digli na oružje protiv države.

* Paštu: dobro. (Prim. prev.)

** Paštu: sine. (Prim. prev.)

„Vojska to nije ni očekivala“, kazao je Inajat kada se telom nagnuo preko kuhinjskog stola i uzeo Hajata za ruku. „Ne vide kako su ovo prouzrokovali. Kako su oživelili našu pobunu.“ Inajat je stisnuo sina za šaku.

Kada je došao njegov trenutak, Mir Ali je ustao da ispravi istorijsku nepravdu. Okupiće se čitava oblast i grad koji je njegovo srce. Mir Ali će se boriti. „Sve što mi u Mir Aliju znamo o našim životima, moraće da se promeni“, govorio je Inajat pripremajući Hajata za predstojeću borbu. „Decu ćemo naučiti da žive s policijskim časovima i ponoćnim racijama, stare pripremiti za selidbe u tri ujutru, za napuštanje domova i imovine. Svi do jednog, članovi domaćinstva će znati da bol ne predstavlja ništa kada se boriš za zajednicu.“

Hajat je bio spreman. Hajat je oduvek znao da je to pre njegova sudbina nego bilo koga drugog. Njegovom najstarijem bratu nije stalo ni do čega drugog osim do njegovih studija, njegovih poslovnih prilika, njegovih dalekih mogućnosti da zaradi – da prodaje jeftine drangulije iz svog rodnog grada po naduvanim cenama ili da dere turiste kada je planinska klima povoljna a reka krcata dužičaste pastrmke. On je iz Mir Alija, ali veoma rano rešio je da ovde nikada ne gradi budućnost, već da samo stekne imovinu.

Premda su svi sedeli sa ocem za kuhinjskim stolom do kasne večeri, kada im je stari govorio u alegorijama, samo je Hajat razumeo smisao reči i slušao šta se krije iza dizanja i spuštanja očevog glasa dok je električna grejalica podrhtavala pored njih.

Inajat Hajatu nikada nije govorio o budućnosti; govorio mu je o prošlosti, o njenim poganim namerama

koje ostvaruje u sadašnjosti i znao je da svog sina, koji je bio sve viši i viši i kome je kosa bila sve duža i duža, ukoliko Zejnab nije navaljivala da poseti berberina, ne mora podsticati.

Hajat nije govorio o Mir Aliju, osluškiavao ga je.

Osluškiavao je i vrebao druge koji, poput njega, čekaju da ih odvedu u ilegalu kako bi mogli da stupe u vojsku i da ga brane. Ali kada je poziv stigao, stigao je od kuće. Mir Ali neće napustiti njegovi sinovi, kazao je Inajat Hajatu kada je pokretu dao rođenog sina.

Hajat je već slušao u školi da muškarcima odlaze daleko od kuće, da rade širom zemlje kao kuhinjsko osoblje i sokidari*, da šalju plate a da im niko ne traži. Šiiti koji su otišli osećajući se ugroženo sunitskim pokretima koji su nikli po severnim krajinama, poslali su sinove nazad u Mir Ali. „Sve u službu bratstva“, rekao je ocu. Hajat je osećao da se čas bliži. Bitka za Mir Ali nije se više ograničavala samo na hvalospeve na Inajatovom kolenu.

U međuvremenu, Sikandar je odustao od svojih pozajmljenih poslovnih snova u korist medicinskog fakulteta. Danonoćno je učio da bi položio prijemne ispite. Želeo je da napravi nešto od sebe; i on je želeo da bude deo nečega. Ali želeo je da to bude uređeno, sigurno. Posao – barem onako kako ga je Aman Erum zamišljao – bio je odveć neizvestan. Previše je petljao s nepoznatim za Sikandarov ukus. Bio je među najboljima u klasi na medicinskom fakultetu. Naprosto, objasnio je Hajatu, trenutno nema vremena da se upliće.

Ali Hajat nije tražio društvo. Zanimale su ga samo vesti o širenju pobune. Kako su meseci promicali a borbe

* Noćni čuvari. (Prim. prev.)

se pooštravale, čuo je da su se oni što žive u inostranstvu, gde za sebe stvaraju bolji život, vratili kući da se bore. Žene, muškarci i deca – među ispunjenima nadom u Mir Aliju nije bilo plašljivih duša. Njihovo vreme, po poimanju naraštaja koji su se borili i patili, konačno je došlo. Ali nisu svi srdačno dočekali čast da se bore, da umru za Mir Ali.

Samara nije više odlazila iz Mir Alija. Nije više bilo leta u Čitralu, vožnji motociklom duž Kunara, poklona donekih iz Kohata ili Pešavara i umotanih u stare novine na kojima se zadržao miris zimske kožne jakne Gazana Afridija. U ranim godinama očevo odsustva Samara je predano ograničavala život na kuću. Pozne tinejdžerske godine provela je dvoreći majku, Malalaj, i trudeći se da je uveri u ono za šta je znala da je tako. S vremena na vreme dolazila je rodbina – daleki rođaci i porodični starci – i donosila milostinju, novčanice rupija vezane gumicama ili zaheftane tako da su se, s otisnutim smrknutim licem Muhameda Alija Džine* i vlažne i umrljane od pana** cepale. To nam je dužnost, svečano su govorili. Po nekoliko hiljada svakog meseca, dovoljno da se plate račun, da Samara nastavi školovanje. Ali čak i kada je novac presušio, čak i kada je Samarina majka počela da daje časove i da kuva i šije kako bi dopunjavala njihova sve tanja novčana sredstva, rodbina je dolazila nekoliko

* Osnivač Pakistana. (Prim. prev.)

** Pan, mešavina za žvakanje koja se sastoji od iseckane koštice areka palme posute samlevenim duvanom i umotane u list betela; blag pijat. (Prim. prev.)